

## 1920-TALET. ANNE-MARIE OCH GULASCHBARONERNA\*

\*NORDISK FAMILJEBOK – 3:e, väsentligt omarbetade och koncentrerade upplagan tryckt i Malmö 1943 – skriver under uppslagsordet GULASCH följande: ”av ty. ung. Gulyáhús ett slags starkt kryddad ragu; nyttjades mycket till utspisning åt centralmakternas trupper i världskriget. Leverantörer som gjorde grov vinst på g. kallades ”gulaschbaroner” förk. till ”gulasch”, krigsjobbare, vräkig uppkomling”.

Tyskland vändades: oändliga brödköer, vintrarnas köld, städerna som värkande skelett, småtjuvarnas raider om natten till Hamburgs oändliga rangerbangård, det gällde att ta för sig – vagnarnas läderremmar till fönstren eller varför inte också skära loss sittfåtöljernas röda sammetskläde, det gick säkert att sälja det med; eller varför inte också sälja sig själv. Nere på Reperbahn lyste tusen röda lyktor.

Gatuslagsmål och mord utan påföljd. Skrämen och revolutioner som kvästes och förhånades.

Revanschlystnaden hetsades till hämndens vrål i de sydtyska ölhallarna. SA-bindlarna syntes allt oftare. Rätt blod blev adelsmärke.

Bönder och slaktare levde dock gott. Heimat och ägg och korv, gentjänster och gentjänsters tjänster.

Folksamlingar igen. Allerhand, gå förbi och blunda. Allerhand.

\*

Familjen Meiling på Oberaltenallee vändades och led de med. Fast inte lika mycket som andra. Ett par gånger i månaden åkte mormor Ida iväg till hembyn Schivelbein och kom hem med korgen full. Bäst av allt den tjocka grädden till lilla vackra Anne-Marie som börjat i folkskolan på Bachstrasse 96. BARMBEK SÜDS FOLKSCHULE, med fröken Engla som alltid log så milt.

Det första året turades mamma Charlotte och mormor och morfar att följa med och hämta efter den långa skoldagen.

Anna-Marie ansågs så bildskön att många kallade henne: die Uhlenhorsts skönhet. Det röda håret, de mörka ögonen och så den fina näsan. Nätt och behagfull. Att vara till lags. Niga. Niga djupt.

En fredagseftermiddag med de första skriande svalorna runt torn och tinnar överröstades svalorna av en stor öppen Mercedes, med mörklädd chaufför och stojande, glada människor; välstående män med svarta cigarrer och kvinnorna sedan; plymhattar och vippande cigaretter i mycket långa munstycken av bärnsten.

Anne-Marie kramade morfars hand: – Vilka är de?

Morfar vägde fram och tillbaka på spanskröret, silverknoppen blixtrade. I ett dammoln försvann ekipaget på Mozartstrasse.

Varför svarade inte morfar?

Men så: – Gulaschbaroner, förstår du. Uppkomlingar.

Men Anne-Marie ger sig inte: – Varifrån kommer dom då?

- Från Sverige.
- Från Sverige.
- Varför då?
- Därför att där regerar en tysk drottning som heter Viktoria.
- Som heter Viktoria?
- Just det min kära lilla flicka, hon är lika tysk som du och jag.
- Är alla baroner i Sverige?
- Många, många och fler ska du se.
- Är dom farliga?
- Kanske, fnyser morfar.

Väl hemkommen tar Anne-Marie sitt lilla krypin i besittning. Krypinnat har mamma ordnat i deras gemensamma rum och det är bara Anne-Marie som har fönster. Hon flyttar undan krukan med vissna julrosor och öppnar fönstret. Försommarvinden är mild och nere från Alstern hör hon de första badarnas skratt och hon sluter ögonen och drömmer. Tänka sig ett land med en tysk drottning och fullt av rika baroner. Ett sagans land. Där uppe i norr.

Nästan alla Anne-Maries klasskamrater hade pappor som stupat. Det hörde till ordningen att barnen och mammorna alldeles för ofta besökte den oändliga krigskyrkogården. Korsen, de vita med bild och allt och så det stora marmormonumentet med namnen på de som blev kvar i Flanderns massgravar.

Åren rullade på och den goda glömskan gjorde sitt, monumentets blomstergård tynade.

Ann-Marie brukade springa omkring med rullbandet medan mamma pysslade om pappas grav. Anne-Marie saknade inte pappa, hon – till skillnad från kamraterna – hade två pappor som månade om henne: morfar och morbror Hans.

Morfar tröttnade aldrig på att berätta om sina äventyr och morbror tog henne med till spännande platser. Planetariet var spännande, men lika kittlande var det de gånger hon fick följa med till hans olika arbeten, som till exempel den där gången hos American Relief Administration Warehouse där morbror ordnat både choklad och vispgrädde och en stor blå burk med syrliga karameller. Burken räckte nästan en hel sommar och sedan förvarade hon pappersänglar i den. Änglaburken.

Så fort Hans var hemma bråkade han och morfar. Hon hörde ordet kommunism, sedan smällde det i dörrarna och det enda som hjälpte var när mormor satte sig vid pianot. Ibland bråkade de så högt att hon gick ut i salongen och ställde sig bredbent och sa, att om de inte slutade så flyttade hon hemifrån. Då skrattade morfar och lyfte upp henne i knäet.

Det gör du inte alls, lilla stumpan. På kvällen berättade han ännu en gång sagan om den vita hästen (\* nästa sida).

Mamma och moster Gertrud fann varandra alltmer. På kvällarna följde mamma med Gertrud, det hände allt oftare att de var borta hela natten.

Ann-Marie låg i sängen och rullgardinen var uppdragen och hon försökte räkna stjärnorna och hon tänkte på morfar och mormor, ja, hon tänkte på dem alla. Bara åren ville gå fortare så att hon också kunde ge sig ut i världen.

År 1925 var det allt bra tyst hemma på Oberaltenallee. Mamma och moster Gertrud hade skaffat pass för resor både utom och inom riket. Nu skulle det väl äntligen lugna ner sig när segerherren från Tannenberg och nästan allas gunstling Paul von Hidenberg valts till rikspresident. Alles im Ordnung.

Systrarna Charlotte och Gertrud vinkade farväl till föräldrahemmet. Sång och kärlek väntade.

Marlene Dietrich började förföra på vita duken, snart skulle hon bli allas Lola-Lola och Anne-Marie övade skuggteater mot ett lakan, eller när det kom gäster ropades hon in och deklamerade Schiller och lärde sig bäras av applåder och beröm. Allt oftare tänkte hon: Varför inte jag också?

Ibland kallade morfar henne: meine kleine Prinzessin.

Men Anne-Marie ville inte längre vara morfars lilla prinsessa inte heller Ostronprinsessa, hon börjar vilja mycket mer. Skuggorna på lakanet blir allt vildare, hon snurrar runt, runt och lägger sig gapskrattande på flicksängen och gömmer dockan under kudden. Hu, hu doktor Mabuses sköterska kunde duga det med...

#### (\*) SAGAN OM DEN VITA HÄSTEN

Det var en gång för mycket längesedan – då jag gick i fjärde klass i Müllroses byskola som både hade halmtak och stork på skorstenen – som jag en vacker afton var ute och strövade nedåt de gröna ängarna mot floden Spree.

Överallt på de inhägnade fälten gick flockar med hästar. På den tiden var hästen ett mycket viktigt djur. Den drog kärror och plogar och spårvagnar och när det var krig drog hästen kanoner för att inte tala om alla de hundratusentals krigare som red omkring på dem och slog ihjäl varandra.

Plötsligt lade jag märke till att på ett av fälten stod det en rund ring med hästar. Vad kunde det vara? Jag klättrade över stängslet av stölar med flätat vide och närmade mig flocken småvisslande. Jag hade lärt att om du visslar lågt när du närmar dig hästar du inte känner blir de inte rädda eller slår bakut.

Snart var jag framme. Ovanför hästarna svävade ett svart moln som rörde sig rytmiskt upp och ner. Det var flugor och bromsar för kvällen var varm.

Hästarna viftade med svansarna så det ven om dem. De stod tätt, tätt in till varandra så jag kunde inte se vad som fanns inne i ringen. Jag kröp ihop och ålade mig framåt och då såg jag vad hästarna tittade på.

Mitt i ringen låg ett litet, vitt föl – lika vitt som vår häst på taket – och det kunde inte stå upp och få di av sin mamma som stod intill och slickade det mellan öronen.

Jag närmade mig försiktigt och föll på knä intill det ömkliga lilla djuret. Det hade snärjt in bakbenen i en taggtråd och kunde inte resa sig. Försiktigt lossade jag tråden och långsamt reste sig fölet och tittade på mig med sina opalblå ögon. Så hörde jag alla hästar gnägga och som ett åskdån lät det när de galopperade i firsprång ned mot floden. Sist kom fölet. Jag såg att det haltade lätt på höger bakben.

När jag kom upp på byvägen som ledde hemåt stannade jag till och såg mig omkring. Fanns det något vackrare än dessa gröna fält och floden Sprees strida vatten! Betande hästar och storspövarnas aftonsång.

Många år senare då jag var hemma i byn efter en jordenruntsegling gick jag ner till min barnoms marker. Nya hästflockar. Men se där kom en vit hingst galopperande. Manen fladdrade och svansen stod rakt upp. Jag lutade mig mot stängselstolpen. Varför haltade den vita hingsten?

Plötsligt stannade den upp och kom i långsam trav fram mot mig. Den kastade huvudet bakåt så att ögonvitorna glimmade som nyslipad bergkristall.

Sedan gick den fram till mig och sträckte sitt huvud över min axel. Längre stod vi så och jag kände hingstens pulsslåg mot min puls. Så skriade den till. Galopperade iväg ett stycke. Stannade upp och vände sig mot mig. Kastade huvudet bakåt.

– Farväl min vän, ropade jag och såg min häst försvinna i solröken nedåt floden.

## NITTONHUNDRATRETTIOSJU

Restiden Stockholm-Berlin över Sassnitz (med sovvnatt) är 18 timmar.

Direktflyg Bromma-Tempelhoferfeldt – en restid på 4 timmar.

De tyska riksbanorna har byrå i Stockholm.

Svensk-tyska föreningar finns vid universitetet i Lund och Uppsala.

Skolbarnsutbytet är omfattande. Varje år åker omkring 600 svenska barn till Tyskland och lika många tyska barn kommer till Sverige. I Tyskland får våra barn lära sig att marschera och gå i väldigt korta byxor av läder. Lägereldar och fanor. De tyska barnen får åka hölass och dansa kring midsommarstången och ibland sjunga ” Du gamla du fria, du fjällhöga nord”. Första främmande språk i våra läroverk är tyska. Den tyska ambassadens hakkorsflagga fladdrar stolt som närmaste granne till Nationalmuseet.

Axel'n Rom-Berlin är ett faktum. Dess grund är antibolsjevikisk. Därför skall ock Francoregimen stödjas. Och som om det inte skulle räcka; nazisterna har också fått med Japan: Den kommunistiska internationalens revolutionära verksamhet skall med alla medel förintas. Och judarna med.

Våra folkvalda sänder delegationer – die Grüne Woche förstås – till Berlin och får lära allt om det som här kom att kallas folkhemmet. Den som organiserade GESTAPO, Hermann Göring, besöker oss då och då. Sin Karin glömmet han inte och han knäfaller vid graven där ute på ön. Snart skall hon hedras med eget tempel, ständig hedersvakt och stenörnar som ska skydda henne för evigt från det onda. När Hermann Göring knäfallit besöker han sitt juridiska ombud på Drottninggatan. Advokaten von Plomgren. Så skönt att sjunka ned i den läderdoftande öronlappsfåtöljen och ännu en gång blicka upp mot änglarnas ringdans i taket.

Efteråt, Hudsonroska ut till Långbro för avtändning. För mycket morfin igen. Det var en order från självaste Hitler och som dennes politiske förtroendeman – BEAUFTRAGTER – gällde blott och bart: ovillkorlig lydnad.

Vår tyska kronprinsessa Sibylla vet. Men hon och hela hovet lyder: tystnad, tystnad.

Och på Rasbiologiska institutet i Uppsala lyser flitens lampor. Herman Lundborgs storverk måste uppdateras. Alltså; Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb 2.232, köpfigen Bauerngeschlestes in Schweden. (obligatorisk kurslitteratur vid medicinska fakulteten)

\*

Det är den 1 maj 1937. Ann-Marie Hut sitter vid cafébordet och väntar på sin blivande make Kurt Wahlgren. Konstigt att han inte kan passa tiden. Men det är klart; det blev sent igår, väldigt sent...

Det är den 1 maj och Berlin huttrar. Det blåser envist från norr. Då och då smattrar stora hagel mot Romanische Cafés fönster. Ute på det väldiga sportfältet nära Tempelhoferfeldt firar det nya Tyskland Nationaldagen. "Flyttfåglarna", SA- och SS-förbanden står i strama led, marschmusik skrävar i högtalarna, då och då avbruten av Goebbels gälla förkunnanden. Men se där kommer ju självaste Der Führer i världens största Mercedes och Folkmassan jublar och sträcker lydigt armarna mot den regntunga skyn.

Anne-Marie tändar ännu en cigarett och makar sig tillrätta vid det lilla fönsterbordet på Romanische Café.

Snart skulle hennes snälle svensk dyka upp. Kurt som avgudar henne och som till och med friar. Om några veckor väntade lysning och vigsel i Tyska kyrkan i Stockholm. Och när hon sagt sitt "ja" skulle hon vara svensk hon också. Vad kunde det betyda? Under det sista året hade hon mest träffat svenskar just här på kafét – mötesplatsen för unga författare, filmare och bildkonstnärer. Precis som hon följde de kurser på Reimanns Konstfack. Hon hade gått kursen för filmskådespelare och hade redan fått provfilma hos UFA. Där hade man sagt att hon med sitt utseende och vackra "Bühnesprache" hade alla möjligheter. Bara hon ville stanna förstås. Hon både ville och inte. Varför ville hon? Jovisst, Kurt hade sagt att bara hon följde med skulle hon få arbete i Stockholm där Kurt kände folk både på EUROPAFILM och på Sandrews. Dessutom var han utbildad filmfotograf och hade gått på specialkurs i sportfilm för den mycket vackra Leni Riefenstahl, en av Hitlers käraste gunstlingar.

En dag hade Kurt släpat med henne och sett TAG DER FREIHEIT – UNSERE WEHRMACHT. Efteråt hade Kurt sagt: sådana filmer vill jag också skapa. Där får du vara med som lotta. I det ögonblicket mindes hon just det och att hon trott att lotta var detsamma som hennes mammas smeknamn Lotchen.

Lilla mamma ja, som nu bodde med ensam mormor Ida på Hermann Kaufmannstrasse 32 i Hamburg. Men därifrån skulle de snart flytta hem till Schievelbein. I Hamburg hade allt blivit alldeles för dyrt.

Hon öppnade handväskan av imiterad krokodil och läste ännu en gång brevet från morbror Hans. Han nästan befälde henne att följa med Kurt till Sverige. Han bodde i Sverige där han under flera år arbetat för Sovjetunionens ambassad. Han och hans familj hade bott där redan i början av 30-talet och nu senast hade han förestått INTOURIST.

I brevet hade han också berättat att han var på väg till Spanien för att kämpa med den ELFTE INTERNATIONELLA BRIGADEN. Franco måste bort hade han sagt och Hitler och Musse med. Dessutom hade han lovat att om hon kom till Sverige skulle han minsann se till att inget ont hände henne. Glöm inte att jag är din Pate.

Men vad band Anne-Marie kvar i det mullrande Tyska Riket? Hennes stora hemlighet, hennes stora ungdomskärlek. Han som bodde bara några kvarter bort och som var musikalisk ledare på Judiskt Kulturellt Centrum.

Han som var gift med moster Trude. Han som kunde se på henne så att det kändes som om allt

blod försvann från ansiktet och störtade som en stormflod genom kroppen och fyllde skötet som ropade efter honom.

Så hade det varit första gången de träffades när Trude och han var nygifta och hon själv ännu bodde hemma på Oberaltenallee. Femton år hade hon varit när bara de två promenerat omkring på stigarna runt Altern. De hade slagit sig ned på en soffa som omgärdades av lila syrénér och han hade smekt hennes kind och händer med fingrar lätta som sommargyllingens vingar.

När hon drömde om Rudolf Schwarz var det hans händer hon drömde om och hur hans kropp var en del av musiken när han dirigerade.

För hans skull ville hon stanna. Men han hade sagt: – Åk du medan tider är – vi möts igen!

\*

Hon tittade på armbandsuret, en Longines i gulddoublé, som Kurt givit henne. Var är han? Han kanske bara lurats och försvunnit som många av hennes kamrater. Hennes bästa filmlärare, Peter Looe hade flytt till Amerika, precis som Fritz Lang. Andra hade försvunnit bara utan att säga vart. UFA tillhörde inte längre konsten, utan RIKET. Goebbels porträtt hängde till och med i korridoren utanför sminklogerna. Hon hade försökt förklara för Kurt men han skrattade bara. Kasperdockor hade han kallat de nya herrarna och aldrig kunde hon glömma den där kvällen när hon som nu suttit ensam på kafét och stöveltramp fått musiken att tystna och hur en SA-man med blänkande koppel kommit in och ställt sig tätt intill henne, så tätt att hon känt svettdoften och sett hur hans lem rört sig bakom den svarta ridbyxan. Han hade bett om legitimation, som hon naturligtvis inte hade... och han hade tagit henne under hakan och undrat om hon hörde hemma i Tyska Riket. I samma ögonblick hade Kurt kommit in och undrat. Han hade tagit fram sitt svenska pass och nästan tryckt upp det i den svartes förvånade ansikte:

Meine Frau, verstehst Du?! Och den svarte hade ställt sig i givakt och vrålat: Heil Hitler!

Kurt hade skrattat honom rakt upp i ansiktet och vrålat tillbaka: Dra åt helvete!

Var det i den stunden som hon insåg att om hon ville överleva var det bara att följa med till Kurts avlånga, kalla och som han sagt tysta land.

Men se där kommer han. Hon log mot honom och han mot henne.

## MED MS DROTTNING VICTORIA MOT SVERIGE

Svenska statens järnvägsfärja DROTTNING VICTORIA stävar iväg mot Trelleborg. Det är den 10 juni 1937 och en mild västan skapar glitter i kölvattnet. Tyska måsar hänger som förstenade över svallet. Mot den blänkande mahognyrelingen på akterdäck lutar sig AnneMarie Hut, hon kedjeröker, kisar mot solglittret och ser sitt hemland långsamt uppslukas av soldiset. Hon står där ensam medan hennes blivande make Kurt stannat kvar i sovkupén. Han vilar efter gårdagens krävande farvälfest.

Svenska flaggan smattrar och ännu en gång läser hon de stora svarta bokstäverna DROTTNING VICTORIA. Plötsligt stiger barndomens minnen upp och för sin inre blick ser hon hur morfar Leopold och hon hand i hand promenerar på Mozart Strasse och den där stora bilen med skrattande gulaschbaroner sveper förbi. Just det, drottning Victoria hade morfar berättat, den svenska drottningen med tyskt regemente och nära släkt med gamle kejsaren.

Anne-Maries vemod försvinner upp till måsarna och hon skrattar. Precis som drottningen skall hon också snart bli svensk. Bara en vecka kvar sedan ska hon lova Kurt att älska honom i nöd och lust tills döden skiljer dem åt. Hur skulle hon klara det? Ett helt liv med samma man som mest tänkte på att göra film som skulle erövra världen?

Skulle hon någonsin återvända till sitt Hamburg? Till Berlin och Rudolf? Hur skulle det gå för honom, juden från Wien?

Mormor Ida och mamma då? Visst, de hade lovat att hälsa på, men när? Alla dessa löften. Vad skulle det bli av henne om morbror Hans försvann i Spanien?

Så tänder hon på nytt en cigarett. Måsarna är borta, hennes land är borta. Havet ligger öde. Hon huttrar. Ja, hur skulle det gå för henne och Kurt? Hon med världsstädernas puls i ådrorna och han från den lilla orten Vagnshärad i skogrika Småland med tysta, stilla och hyggliga människor i röda stugor med enkupigt tegel och trädgårdar med krusbärsbuskar och röda pioner och välskötta potatisland.

Den 19 juni 1937 vigdes Anne-Marie med Kurt. Akten ägde rum i Tyska kyrkan i Gamla stan. Därmed blev hon svensk medborgare. Äktenskapet varade livet ut.

\*



## ANNE-MARIE WAHLGREN'S KRIGSÅR

Det är världskrig och alla länder ligger försänkta i mörker. Oro och ovisshet. Fasa. Döden som vardagsmat.

Hur mår Anne-Marie och Kurt hemma i den lilla, mörka lägenheten på Ericssongatan 1 i Stockholm? Kallt och bara varmvatten ibland. Mörkläggningsgardiner och luftskyddsövningar. Sirenerna ljuder. Snabbt ner i skyddsrummet tillsammans med andra hyresgäster. I en skrubb intill kacklar höns. Det är hyresvärdens. För att vara på den säkra sidan. Höga vedtravar på trottoaren, ransoneringskort och så denna ständiga oro.

Kurt har kommit igång med filmer för försvarsmakten. Ann-Marie vill in på teatern. Men språket lägger hinder i vägen. Brevet från mamma Lotta blir allt sällsyntare. Anne-Maries oro växer. Hon börjar dansa hos Ivo Cramér. Upp med benen och oron lättar.

Oron lättar också när Ann-Marie nästan småspringande ger sig iväg till Parkvägen 21 i Solna. Där bor morbror Hans och hans familj. Fru Elli är bra på mat. Ofta blir det både surkål och bara Gud vet var hon hittat de feta fläskbenen. Pilsner och snaps och så timslånga samtal om familjen. Hur kan de ha det måntro? Hans vet. Hans vet mycket. Med sorg får hon höra att moster Trude skrivit och berättat att hennes Rudolfs livsverk det Judiska Kulturcentret i Berlin är uttraderat och att han själv förts till koncentrationsläger.

Hon minns ännu det varma välkommandet på Kommendantenstrasse 57 i Berlin, där Rudolf verkade. Sista gången de möttes där hade han bjudit på ett litet glas Asbacher Uralt, de hade rökt och när hon gick varade hans kyss länge. Mycket länge. Och nu satt han alltså i koncentrationsläger. Det var alltså sant det lilla hon läst i dessa svenska tidningar.

Morbror Hans tröstar. – Du ska se att allt ordnar sig till slut. Den här gången har det gått illa, ja riktigt illa på Östfronten... men du ska se... snart är allt över.

Men det ville visst aldrig gå över. I slutet på juli 1943 läser Anne-Marie med bävan hur hennes barndoms stad förvandlats till grus och aska. Det var den 25 juli 1943 som den allierade flygflottiljens 791 plan hade förmörkat Hamburgs himmel. Operation GOMORRA fullgjorde enligt krigskonstens alla regler sitt värv.

Krevadernas dån överröstades när Nikolaiekyrkans torn föll och de ofantliga klockornas fall dånade därnere. Tysklands öde – ännu en gång.

Det berättades om barnen som förvirrade sprungit runt, blivit till facklor och förkolnat i den smältande asfalten. Bara vid det anfallet omkom 30 000 civila: barn, gamla och de ofärdiga.

De allierades befälhavare, Sir Arthur Travers Harris, hade all anledning att känna sig stolt. Ännu hade inte ordet folkmord skapats.

Hatet började gro hos Anne-Marie. Hur kunde de? De, om vilka morfar Leopold bara haft gott att berätta. Och hur kunde de, hennes landsmän, sätta sina egna i koncentrationsläger?

Morbror Hans predikade när han kom hem från skogsarbetet på Bränninge Säteri utanför Södertälje: – Fascister och kapitalister går alltid hand i hand. Det har jag lärt och glöm aldrig det. Nej, inte kunde Anne-Marie glömma.

## NITTONHUNDRAFYRTIOFEM

Efter alla kalla vintrar kommer den varma våren och sommaren 1945. Atombombssommar blev det och många började tro på det som kallas fred. En var den judiske dirigenten Rudolf Schwarz, som i allra sista stund fick följa med en av de vita, svaenak ambulanserna från Belsen.

Till Göteborg kom han. Han kom till sin gamle gode vän, krögaren Hans Breitneder, ägare av restaurant Kometen sedan 1934. Breitneder och Solveig Magnusson – restaurantens allt i allo – tar väl hand om honom. Men Rudolf glömmer inte Sachsenhausen, Auschwitz och Belsen. Det kan han inte...

Ånyo kommer han dock igång med sitt musikaliska liv och Brahms' och Mahlers symfonier driver ut kuslighetens mörker... driver ut det hemskaste och det allra hemskaste. Men han frågar sig: Varför just jag? Med ingen vill han tala om detta. Inte med Breitneder, inte med de nya vännerna i Orkesterföreningen och allra minst med hans nya kärlek; den blonda sågverksdottern från Norrland. Hon hjälper honom att glömma. Aldrig mer Trude. Hon var kvar i Tyskland. Men Anne-Marie då? Han visste att hon visste att han levde och verkade i Göteborg. Och visst skulle de mötas. Det hade han lovat på vykort med vy över hamnen. Ofta gick han ner till hamnen.

Men snart skulle han och hans nya fru stå på däck och vinka farväl. I England väntade stora uppgifter – av ett stort antal sökande skulle han tillträda som ledare av Birginghams symfoniorkester. Framtiden tedde sig ljus.

Med förvånansvärt spänstiga steg promenerar så Rudolf Schwarz hem till Restaurant Kometen. Han kallar stället sitt hem och fröken Solveig Magnusson mamma och Breitneder pappa. Både han och Breitneder kom ju från Wien och dessutom visste Breitneder precis hur den pinfärska rödspottan med skarpsås skulle stekas för att inte glömma den österrikiska köttpuddingen med legymer. Rudolf hade för vana att alltid liksom skrida fram genom restaurantlokalen, sträcka på ryggen precis som om han var på väg upp på dirigentpulpeten. Varför gjorde han så undrade mång gäster? Han gjorde så därför att restauranten hade en spegelvägg och han tyckte om att se sig själv komma gående rakt in i framtiden. Eller kort och gott: HAN TYCKTE OM ATT HAN LEVDE FORTFARANDE

## 1947 – DRÖMMARNAS ÅR

Annemarie kunde inte minnas om det var hon eller Kurt som börjat tala om det: varför inte en riktig fest när hon fyllde trettio?

Men ännu råder vår och det är långt till nyårsafton. Brevet från mamma Charlotte kommer allt oftare och hon berättar att hon i Weisswasser i Östtyskland, brunkolens förlovade land, lever rätt bra och att det inte är som förr. ALLA FÖRSÖKER STÄLLA UPP FÖR VARANN. Det inget hopp. Kan du inte komma och hälsa på är hennes ständiga vädjan. Men Annemarie har inte lust. Det finns ingen längtan mer att återse den sönderbombade barndomens stad och alla de lidande. Dessutom, hennes kamrater från förr finns inte mer, varken Heidi, Greta eller hon som alltid hade retat henne för att hon hette Hut i efternamn, den lilla dumma Maria Müller på Mozartstrasse.

Men mamma var välkommen att komma. Morbror Hans blev eld och lågor när han fick höra om en inbjudan. Han ville veta allt om det nya Tyskland – Folkrepubliken som långsamt reste sig ur askan.

Marsvåren hade varit kall, ibland närmare minus tjugo. Då hade hon varit ute och gått i solen på isarna och hon hade drömt om framtiden. Hon ville till ett land med mycket is och lite människor. Kurt och hon hade läst Arthur Lundkvists reseskildringar och ville som han ut i världen och filma. I de filmerna skulle hon slippa vara statist som i Gula Kliniken – vad var det för en roll – att ligga i en säng och se sjuk ut?

Nu var dansåren över och småroller ville hon tacka nej till. Annemarie ville mycket mer och för sin inre blick ser hon hemmahosreportagen från författar- och konstnärsmiljöer. Hon ville bli en av dem. Någon att räkna med. Ensam på scenen ville hon stå.

Kurt hade då och då börjat tala om Island. Dit kunde de åka och filma och träffa spännande författare och bada ute i de heta källorna mitt i smällkalla vintern. Hon började läsa om Island och hon läste de gamla sagorna och de tidlösa dikterna.

Och mars blev april och solen och tussilago och blåsippor vidgade sinnena. Den 24 april sätter sig Annemarie till rätta vid skrivbordet. Hon avläser utomhustermometern, +7,4° och likt radiobilar ilar små molntappar förbi solen.

Sedan skriver Annemarie följande brev:

Annemarie Wahlgren  
John Ericssonsgatan 1, 1 tr,  
Stockholm

Stockholm den 24 april 1947.

Statens Utlänningskommision,  
Inreseavdelningen,  
Birger Jarls torg 5,  
S t o c k h o l m.

Som svar å Eder skrivelse av den 12 dennes får jag härmed meddela att min moder, fru Auguste C.L. Hut, har av 4 syskon endast tre i livet. Hennes föräldrar äro döda.

Brodern, Hans Meiling, är sedan 1938 med sin hustru och sina tre svenskfödda söner bosatt Solgatan 21, Råsunda. Hennes ena syster lever med make och yngsta dotter i landsflykt i Ankara. Hennes andra syster lever i närheten av Lübeck under mycket dåliga förhållanden och har sin man, den judiske dirigenten Rudolf Schwarz i Göteborg, dit han 1945 genom Röda Korsets försorg överfördes från koncentrationslägret i Belsen.

Min moder kan således inte räkna med något understöd från sina syskon och ej heller av de två systerbarn, vilka leva i Tyskland, då dessa själva dra sig fram med allra största svårighet och dessutom ej äro bosatta inom ryska zonen.

Min moder är i största behov av såväl läkarvård som rekreation och då vi äro i den belägenheten att kunna hjälpa henne önska vi ingenting högre än att göra hennes ålderdom tryggare än de förhållanden hon utan skuld tvingas leva under i dagens Tyskland.

Tacksamt avvaktande ett – som jag hoppas – gynnsamt resultat av min ansökan om inrese-tillstånd, tecknar jag

högaktningsfullt

Annmarie Wahlgren  
(underskrift)

## I GÖTEBORG

Det är i slutet av juni 1945. Annemarie och hennes väninna Sie har med Cramérbaletten dansat och dansat i Göteborg. Annemarie visste att där ute bland publiken fanns hennes Rudolf och aldrig någonsin förr hade hon svävat som då och sparkat med benen nästan till himlen. Förgäves hade hon sökt hans välbekanta ansikte, men publiken blev blott ett töcken, bländad som hon var av den starka scenbelysningen.

Efter sista föreställningen hade de stämt möte och Rudolf stod och väntade utanför sceningången. Han såg ut som vanligt, såg genom henne som vanligt och talade som vanligt. Det skrämde henne att det inte syntes vad han varit med om. Som om inget hänt.

Han hade tagit henne med till restaurant Kometen och ett bord väntade i ett rum där någon hade målat tavlor direkt på väggen. Inga andra kunde se dem där inne. Skämdes han för henne eller varför inte sitta där inne bland de andra?

Deras SISTA MÅLTID: gulasch och knödel och apfelstrudel. Men förstod han då inte vad hon kände när han nästan muntert berättat om sin nya, stora kärlek, den blonda sågverksdottern långt däruppe från norr. Och skilja sig från Trude skulle han och sedan nytt äktenskap och nytt land och nya vänner och nytt språk.

– Förstår du? Allt vad Tyskland heter måste bort. – Jag med? hade hon undrat.

Det kändes som apfelstrudeln skulle kväva henne och svettpärlor glänste i pannan.

Måste jag också bort, hade hon gnytt.

Allt rätar ut sig till slut, var det svar hon fick.

När han så ville smeka henne, skyggade hon likt en unghäst som piskats för mycket; en unghäst som vägrat ta hindret med röda blommor.

Men ett ”Lycka till” hade hon fått ur sig innan hon gick ut i den opalblå sommarnatten. Med nerböjt huvud vandrade hon iväg till Hotell Victoria där Sie väntade. Hela tiden hörde hon sig själv mumla: Så är det då över. Allt är visst över, över är kriget, över är det som kallades Tyskland, över är dansandet, över är Rudolf.

Sie sätter sig yrvaken upp: – Men var har du varit? Har du glömt att vi imorgon ska cykla till Mölle och äntligen ha lite ledigt. Kurt ringde tidigare och berättade att de kommer med nattåget och jag lovade att vi skulle möta dem.

Tänk så roligt att äntligen få vara lediga! Att bara få bada och leva det glada livet! Eh... Annemarie? Men varför svarar du inte?

Jag kan inte, kanske i morgon, kanske någon annan dag, kanske aldrig, nästan viskar Annemarie.

Äntligen Mölle. Hon och Kurt leker i det glittrande vattnet. Hon dyker mellan hans ben och han mellan hennes. Så dansar den gulblå badbollen fram och åter. Den fångas av frånlandsvinden och försvinner. Hon dyker igen. Den där musslan vill jag allt få upp. Förgäves bänder hon

och känner lungorna spränga. Men den skimrande havsmusslan låter sig inte rubbas.

Sent en kväll cyklar hon och Kurt till Kullen. Klipporna stupa brant och hon ser sin Kurt kravla ner till stenstranden. Gulmårans doft är stark. Längst ut på den vassa klippan står hon blickstill och lika blickstill vakar en väldig havsstrut att inget ont skall vederfaras henne.

Tiden finns inte, allt är tomt, vad skall hon fylla livet med? Barn kunde de inte få. Förresten barn fanns det väl nog av ändå. Varför inte börja skriva? Där hördes ingen brytning. Å vad hon avskydde detta ständiga frågande: Jasså, du är från Tyskland. De första svenska åren var det ingen skam att säga 'javisst', men nu var det skam och skuld. Tänk att behöva skämmas för sitt ursprung. Nej, minsann – hon ville allt tiga.

Ledan kom krypande. Så hör hon Gullbergs röst: -Inte i nöd och lust, utan så länge jag har lust. Men vart tog lusten vägen? Jubelkänslan att allt skulle bli bra och kanske till och med ett hus i Saltsjöbaden, med vitt staket och så en hund förstås. Tänk att ha en hund att sällskapa med när Kurt var ute i stora världen och filmade.

Hon ser att Kurt vinkar åt henne. Hon vinkar tillbaka. Sedan väntar hon. Hon slår sig ner bland den doftande gulmåran.

## KURT

Kurt lärde Annemarie mycket. Han lärde henne konsten att cykla. När hon var nybörjare trampade hon oavbrutet som om det gällde livet. – Ta det lugnt, manade Kurt. Vila på pedalerna och njut. Som om det inte räckte lärde han henne att snabbt laga en punktering, ja, till och med att ett kedjebrott inte behövde innebära katastrof.

Och Annemarie älskade att cykla och att vårda cykeln. På trettioårsdagen hade Kurt och familjen Meiling och mamma Charlotte gått samman och överraskat med en gräddgul HUSQVARNA, fjädrande framgaffel och den nya uppfinningen – det tvåväxlade novonavet.

Klick, klick och så var den backen besegrad.

Lika noga som du är med cykeln måste du vara med konsten när du skriver eller hjälper mig att klippa film, säger Kurt. Konst, förstår du, är inte bara talang, utan mest av allt hantverk.

Kurt driver nu i skiftet mellan 40- och 50-tal, firman SUECIA-FILM och där i klipprummet på Garvar Lundins Gränd 1 visar Kurt skillnaden mellan bra klippt film och dålig. En meters klipp förvandlar det långtråkiga till nerv och dramatik.

Annemarie strävar på, men kan inte fascineras av filmens möjligheter ännu. Hon suckar och längtar. När Kurt inte är där tar hon baksidan av firmapapperet och börjar skriva. Hon skriver om cykelturen till FÅFÄNGAN på Söder där hon blickat ut över Saltsjön och fartygen som kom och gick och minnen som dykt upp från barndomens Hamburg, alla dessa skepp från när och fjärran. När skall hon nå fjärran?

Å hon vill upp på bergen, hon ville flytta från den lilla, mörka lägenheten, hon vill se himlen med molnvandringar, hon vill precis som då hon var liten ha en balkong där hon kan ställa sig upp raklång, sträcka på sig, se staden och äntligen bli sedd.

Plötsligt minns hon lilla, stränga mormor Ida den där gången då hon dröjt sig kvar utanför huset på Oberaltenallee. När hon kom upp hade mormor förmanat henne och sagt att en anständig flicka sitter inte ute i mörkret och rider på ett av de två stenlejon som vaktar huset.

Anständig. Oanständig. Vad var det för något? I den stunden på FÅFÄNGAN visst Annemarie inte att snart skulle hon få möta och lära känna sin idol Arthur Lundkvist. Han som för längesedan gjort upp med allt vad borgerskapet kallade det anständiga.

Hur skulle hon kunna vara anständig? Det ekade i ett tomt rum där precis bakom hjärtat. Visst var Kurt hennes gode man, som bara ville henne väl. Snäll och overseende. Men var fanns det vilda. Det otämjda glittret som i Rudolf Schwarz ögon?

Hon sökte och sökte, men ingen fick ekot att tystna. Alla dessa mäns röster; morfar Leopolds, morbror Hans, Rudolfs, Kurts. Många gånger hade hon som liten frågat mamma om pappa Walter. Vackre Walter från Sachsen. De hade suttit tillsammans och tittat på fotografier av



pappa. Men inte hade mamma berättat mycket. Eller som mamma sa: vi gifte oss, pappa gick ut i kriget, sårades svårt, dog innan du fyllt två år. Vi kände knappt varann. Men hon fick höra att han kunde le vackert och att hans tyska var mjuk som lenaste Mosel och så var han en väldigt duktig hantverkare. Mamma hade visat ett syskrin av plommonträ med inläggningar; en bukett prästkragar. Mamma berättade att när hon öppnat skrinet så hade där legat en ring i lådorna; en syring av glänsande guld.

Och inte kunde hon glömma den gången mamma utbrast: Pappa Walter var en romantiker, en riktig konstnärnatur. Och du har mycket av honom, sådana människonaturer far illa, mycket illa i denna världen.

I början av 1950-talet tättnar kontakterna mellan upptäcktsresanden Rolf Blomberg och Kurt. Blombergs idé är en långfilm om de jätteormar som lever sitt lugna liv i Amazonas träskmarker. Det skulle bli en djungelexpedition och allt skulle filmas. Rolf vill ha med Kurt som huvudfotograf, ingen kunde vara bättre än han för en dokumentär.

Det blev både expedition och långfilm och Kurt ådrog sig en obotlig djungelsjukdom som han tåligt bar hela livet. Stockholmspremiären av långfilmen ANACONDA ägde rum den 18 oktober 1954 på paradbiografen SAGA.

Pressreaktionen är mycket lovordande. Den av upphovsmännen till filmen som får mest lovord är Kurt. Staffan Tjerneld på EXPRESSEN skriver bland annat: "Fotografen Kurt Wahlgren har gjort ett oerhört styvt arbete. Trots att resurserna måste varit begränsade och svårigheterna många är varje bild genomkomponerad, välbelyst och rätt exponerad. Och blickarna över och in i djungeln är inte bara fotografiskt sköna, dessutom har varje del av filmen en vilja till reportage, en strävan att förklara och berätta utan vilken hela genren bara blir en romantisk kuliss."

## ISLAND

Något år innan den stora djungelexpeditionen gav sig iväg till det okända, passade Kurt på att göra en kortfilm på Island om islandshästen och dess betydelse. Då var Annemarie med och trollbands. Atlanten, strändernas svallvågor, ödsligheten, de gröna bergen, diktarna som fanns överallt, nattbad i varma källor. Hon kände sig hemma och promenerade långsamt upp för de gröna kullarna med en matta av små gula blommor.

När Kurt sa ifrån att det inte kunde komma ifråga att hon följde med till Amazonas ilsknade Annemarie till och kände att nu var det hennes tur. Hon ville bort hon också. Hon började med namnet som förvandlades till Ariane. Hon ville bli en stjärna.

Så när Kurt vändades i den fuktiga djungeln tog hon båten till Island. Sjöhävningen var hemska, men bättre den än flygandets hemska fasa.

Hon installerade sig i omgångar på Gandurs Gästhem. Här lärde hon om den nya isländska poesin. Inte kunde hon först förstå att Island med lika många invånare som Uppsala – att det i detta lilla land varje år kom ut närmare tio tryckta diktsamlingar. Där risken för restupplagor var obefintlig. Vilken lycka. Vilken livsluft. Vilken livslust – och hon läste språket och tog det till sig. Detta måste ut i världen, varför skall endast islänningarna förunnas. Hon började översätta.

Äntligen var rollen som medföljande över. Att översätta poesi är att vara nyskapande. Men ändå ville hon vara riktigt säker innan hon med manus gick till förlag för publicering.

Det var 1956 och Kurt tillhörde de kända. Kurts bror var gift med en kvinna som bland annat var hjälprea åt Arthur Lundkvist. Genom den bekantskapen kom Ariane och Kurt in i den lilla kretsen av de mycket kända: Arthur Lundkvist och Maria Wine, Johannes och Brita Edfeldt och Olof och Martina Lagerkranz.

Martina Lagerkranz har berättat hur ofta Ariane var med på festerna och att Martina upplevde hennes väsen som vore hon en fjärl.

Det var genom dessa kontakter som Ariane tipsades om att FIB:s Lyrikklubb kunde vara det rätta förlaget.

Ariane tipsades även om att det fanns en isländska som kunde hjälpa henne om det var något hon var osäker om. Ett isländskt ord kan betyda så mycket. En glittrande vårdag 1956 söker hon upp Gudbjörg Thordardottir.

I sin bok LIVET I SVERIGE 1951–1986, skildrar Gudbjörg Thordardottir detta första möte: ”Då stod hon där som kom hon från en helt annan värld. Håret glänste och föll som mörka eldtungor kring ansiktet. Hon bar smakfulla kläder, där varenda detalj var uttänkt och färgerna stämde med varandra och henne själv. Hon hade ett så anslående utseende att jag bara gapade av förundran över att hon kunnat komma så vilse. Men då sade hon sitt ärende”.

Gudbjörg hjälpte Ariane och så grundlades en livslång vänskap. Bland de många andra lär ha funnits Harry Martinsson, Johannes Edfeldt, paret Wahlgren och Tage Thiel (son till Ernst).

Om Arianes skönhet har mycket sagts. Det röda håret, de glittrande ögonen, en leende och välkomnande mun.

□En varm kväll med skriande svalor förtrollar hon Harry Martinsson. Hos honom levde det kosmiska.

Ariane är ditt rätta namn, sa han.

Först Ariane – sedan Aniara.

## ÖVERSÄTTNING

Det var ett väldigt arbete detta översättande. Hösten 1956 var hon nära att ge upp. Men Kurt var uppmuntrande.

Du måste hålla ut, det gäller för alla som vill ge sig i kast med konsten. Inget annat får betyda mer än skapandet. Håll ut.

Och Ariane höll ut och hon mindes den krävande vandringen upp till Snaefellsjökul. Först den gungande ritten och sedan klättra, klättra.

Vid jökeln fot föll hon på knä och drack vatten från urtiden. Lite salt var det allt; som tårar.

Orkade hon då måste hon orka nu.

En kväll var hon och Kurt bjudna till Artur Lundkvist och Maria Wine.

För första gången mötte hon den ständigt piprökande diktgiganten Johannes Edfelt. I början av festen var han alldeles tyst. Men allteftersom det ena glaset följde på det andra och tredje och fjärde lossnade Johannes Edfelts tunghäfta och alla skrattade åt aldrig förut berättade historier.

Så kom turen till Ariane att visa sig på styva linan. Hela dagen hade hon arbetat med Sigfus Dadasons poesi och hon kunde honom utantill. Med sin distinkta stämma deklamerade hon:

Intet var självklart: ting och djur  
ägde också medvetande  
och eget oroande liv, och natten  
och landet och vägen: intet var lättköpt.

Vägen – sökandet genom främmande länder  
okända nätter, ting och människor –  
oändligt sökande efter ett sätt att leva  
oupphörlig väntan och fråga.

Och även om vi tycker oss leva som planta  
med planta och påstår: motsättningen upphävd  
lyser inte ditt föredöme vida längre  
än vi erkänner, längre än vi vågar erkänna?

Förra gången hon deklarerade för publik var för tusen år sedan hemma på Oberaltenallee och nu precis som då fick hon applåder och bravorop. Högst klappade Johannes Edfelt och då han fick klart för sig att hon var från Tyskland blev han eld och lågor och berättade att han hade en diktsvit av Rainer Maria Rilke: ”Kornetten Christoph Rilkes visa om kärlek och död”. Skulle hon kunna tänka sig att ge sig i kast med att tolka Rilke? Ett par dagar senare var hon hemma i Rönninge hos paret Edfelt och fick med den tyska texten hem. Redan på tåget tillbaka började hon läsa. Nu skulle hon allt visa vad hon förmådde.

Det kändes som en lisa att återvända till modersmålet och snart var manus färdigt. – Hör med Bokvännern hade Johannes Edfelt sagt. Det dröjde inte länge så blev det klart att de ville publicera och inte nog med det. Hennes verk ansågs så bra att det även skulle illustreras med träsnitt av Georg Galmin.

Verket – Arianes första verk på svenska – kom ut 1957. Boken är satt med Imprint 14/18 på 24 ciceros bredd. Illustrationerna är tryckta från stockarna. Trycket har utförts av Victor Petterson Bokindustri AB i Stockholm på 130 g matt tryckpapper från Finbruken Typografi. Layout av Thure Nyman. Upplagan är på 600 exemplar, varav 30 nummerats med romerska siffror och försetts med konstnärens egenhändiga signatur under inlagans bilder. 360 exemplar är numrerade med arabiska siffror för Sällskapet Bokvännernas fasta abonnenter.

(Anm: verket är idag eftersökt på den bokantikvariska marknaden)

Johannes Edfelt recenserar boken i Dagens Nyheter. Han skriver bland annat: ...Rilkes dikt om kornetten som med sina kamrater rider mot turkarna 1662, omringas av fienden och dör under sexton kroksablar, är avfattad på en ordknapp men färgrik prosa som då och då undergår en kontraktion till vers. Också i de som prosatexter uppställda avsnitten spelar inrim och assonanser en stor roll.

Ariane Wahlgrens tolkning har flera förtjänster. Hon har tydligt – ofta med framgång – bemödat sig om att återge originalets balladmässigt korthuggna ordalag. Hon återger de expressiva bilderna på ett verkingsfullt sätt...

Ariane Wahlgren hade all anledning att känna sig nöjd och glad. Med förnyade krafter grep hon sig an att slutföra introduktionen av moderna, isländska författare.

Visst hade Johannes Edfelts anmälan varit bra, men han hade också riktat anmärkning mot att hon ibland kommit till korta inför originalets rimtekniska svårigheter. De orden brände och hon ville inte höra dem upprepas. Och ibland när hon kände sig som mest förtvivlad i sitt översättarvärv tog hon fram sitt förstlingsverk. Hon öppnade den lilla boken och luktade. Så bar hon boken i famnen som ett barn, tryckte den mot hjärtat och så återvände kraften.

Och en dag var hon färdig med en hel bok, nämligen tolkningen av Jon ur Vörs ”FISKE- LÄGET”, som han skrivit under en vistelse i Sverige och som på svenska fick titeln: ”ISLÄNSK KUST”. En uppmärksammad diktbok som år 1958 kom ut på TIDENS FÖRLAG. Dessutom hade BLM tagit in en originaldikt av Ariane Wahlgren, nämligen Reykjavik.

Ariane hade därför en hel del att visa upp när hon samma år vände sig till FIB:s Lyrikklubb med manuset till en antologi av isländska författare.

I april månad 1959 kom så boken: MODERN ISLÄNSK POESI i urval och tolkning av Ariane Wahlgren.

Boken trycktes i 6000 exemplar hos Tiden-Barnängen Tryckeri AB i Stockholm.

(Liksom Rilke-tolkningen är även detta verk eftersökt på den antikvariska marknaden)

När 1960-talet bryter in är Ariane Wahlgren en författare att räkna med. Om Författarförbundet funnits hade hon varit en självklar medlem.

\*

Vilka krafter var det som i hjärtat drev henne just till Island... var det blott och bart språket och kulturen? Långt innan Kurt och hon for iväg för att göra filmreportaget om islandshästen, hade Ariane läst allt vad hon kunde komma över om Island och dess folk och dess historia. Hon hade läst om Englands ockupation av ön under kriget och hon visste också hur innerligt islänningen avskydde USA:s flygbaser. Demonstrationer, flaggbränning och verop nätterna i ände utanför den väldiga amerikanska basen vid Keflavik.

Redan under det första besöket kom Ariane i kontakt med motståndsmän. Hon kände valfrändskap. De precis som hon närde hat mot västmakterna. Med sina dånande, flygande fästningar, spanande radarögon och stormrika soldater frätte de sönder allt levande.

Vad kunde Ariane känna annat än avsky för ett väst som bombat sönder och samman hennes barndoms stad, som dödat hennes pappa och som uppslukat för evigt hennes Rudolf Schwarz.

Det var där på Island som hon började växa sig stark som motståndskvinna. Två hjärteangelägenheter: att förmedla vännernas litteratur men också att resten av livet på hennes eget sätt bjuda väst motstånd. Men hur? Att säga sanningen, att söka den?